

УДК 340.12:342.8: 316.42

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.49>

ОСКАРЖЕННЯ ДО СУДУ ЯК СКЛADOVA МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Шаповалов А.С.,

*аспірант відділу конституційного та муніципального права
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАНУ*

ORCID: 0009-0006-6712-9273

Шаповалов А.С. Оскарження до суду як складова механізму захисту порушених виборчих прав громадян України.

Національне виборче законодавство пройшло тривалий еволюційний шлях свого розвитку, протягом якого було достатньо різних підходів у законодавчому врегулюванні як самої моделі вітчизняної виборчої системи, так і окремих інститутів виборів. На сьогодні система виборчого законодавства характеризується усталеним підходом до формування представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, який в цілому відповідає виробленим світовою спільнотою виборчим стандартам. Проте, це не значить, що немає потреби говорити про необхідність удосконалення національного виборчого законодавства. В статті в цьому плані аналізується проблема захисту виборцями своїх власних виборчих прав, інших власних особистих прав та законних інтересів, що пов'язані з їх участю у виборчому процесі через оскарження таких порушень. Виборчий кодекс України залежно від органу, уповноваженого розглядати та вирішувати виборчі спори, передбачає два шляхи оскарження рішення, дії чи бездіяльності, що стосуються виборчого процесу: а) адміністративний – коли суб'єктом розгляду виборчого спору є відповідна виборча комісія як орган адміністрування виборів, та б) судовий – де суб'єктом розгляду виборчого спору виступає відповідний адміністративний суд.

Автор досліджує особливості судового способу оскарження порушених виборчих прав громадян, розкриває багатий зарубіжний досвід у цій сфері та специфіку судового оскарження порушених виборчих прав громадян, інших власних їх особистих прав та законних інтересів, пов'язаних з участю у виборчому процесі в Україні. На основі такого аналізу робляться висновки щодо необхідності удосконалення національного виборчого законодавства у цій сфері, приведення його до міжнародних стандартів через імплементацію вимог пунктів 3.1.i, 3.1.iii, 3.1.iv Керівних принципів щодо виборів Кодексу належної практики у виборчих справах щодо призначення членами виборчих комісій діючих суддів або суддів у відставці та пункту 3.3.f. Керівних принципів щодо виборів Кодексу належної практики у виборчих справах, щоб виборці, зареєстровані у певному виборчому окрузі, певної мінімальної кількості мали право на оскарження результатів виборів.

Ключові слова: вибори, виборче законодавство, права виборців, захист виборчих прав, судове оскарження порушених виборчих прав.

Shapovalov A.S. Appeal to the court as a component of the mechanism for protecting violated electoral rights of citizens of Ukraine.

National electoral legislation has gone through a long evolutionary path of development, during which there were quite a few different approaches to the legislative regulation of both the model of the domestic electoral system itself and individual electoral institutions. Today, the system of electoral legislation is characterized by an established approach to the formation of representative bodies of state power and local self-government, which generally complies with the electoral standards developed by the international community. However, this does not mean that there is no need to talk about the need to improve national electoral legislation. In this regard, the article analyzes the problem of voters' protection of their own electoral rights, other personal rights and legitimate interests related to their

participation in the electoral process through appealing such violations. The Election Code of Ukraine, depending on the body authorized to consider and resolve election disputes, provides for two ways to appeal a decision, action or inaction related to the election process: a) administrative - when the subject of consideration of the election dispute is the relevant election commission as the election administration body, and b) judicial – where the subject of consideration of the electoral dispute is the relevant administrative court.

The author explores the features of the judicial method of appealing against the violated electoral rights of citizens, reveals the rich foreign experience in this area and the specifics of the judicial appeal of the violated electoral rights of citizens, their other personal rights and legitimate interests related to participation in the electoral process in Ukraine. Based on this analysis, conclusions are drawn on the need to improve national electoral legislation in this area, bringing it into line with international standards through the implementation of the requirements of paragraphs 3.1.i, 3.1.iii, 3.1.iv of the Election Guidelines of the Code of Good Practice in Electoral Matters regarding the appointment of serving or retired judges as members of election commissions and paragraph 3.3.f. of the Election Guidelines of the Code of Good Practice in Electoral Matters so that voters registered in a certain electoral district, in a certain minimum number, have the right to appeal the election results.

Key words: elections, electoral legislation, voter rights, protection of electoral rights, judicial appeal of violated electoral rights.

Постановка проблеми. Важливою складовою формування представницьких органів публічної влади є наявність ефективного конституційно-правового механізму забезпечення виборчих прав громадян України, який має охоплювати як їх належне законодавче врегулювання, так і реалізацію, охорону й захист. В цьому плані слід звернути на те, що громадяни як виборці можуть самостійно захищати свої власні виборчі права, інші власні особисті права та законні інтереси, пов'язані з їх участю у виборчому процесі через оскарження таких порушень. Відповідно до ст. 19 Виборчого кодексу України це розглядається як важлива складова принципу чесних виборів. Звідси дослідження судового оскарження порушених виборчих прав громадян України є актуальним як з теоретичної, так і практичної точки зору.

Стан дослідження. Характеристичі захисту виборчих прав громадян України присвячено чимало праць вітчизняних науковців правників (Баймуратова М., Бисаги Ю., Белова Д., Ключковського Ю., Кофмана Б., Марцеляка О., Серьогіна В., Скрипнюка О., Смоковича М., Нестеровича В., Шаповала В. та ін.). Їх дослідження у сфері гарантування виборчих прав громадян являють собою вагомий внесок у розвиток юридичної науки. Проте слід відзначити, що проблема права виборців оскаржувати в судовому порядку порушення власних виборчих прав, інших власних особистих прав та законних інтересів, пов'язаних з участю у виборчому процесі, ними якщо й розкривалася, то досадно фрагментарно.

Отже, **метою нашого дослідження** виступає комплексна наукова характеристика права виборців оскаржувати до суду порушення власних виборчих прав, інших власних особистих прав та законних інтересів, пов'язаних з участю у виборчому процесі, і на основі такого аналізу вироблення авторських пропозицій щодо удосконалення національного законодавства у цій сфері, приведення його до вироблених міжнародним співтовариством стандартів.

Вклад основного матеріалу. Ідеєю гарантування виборчих прав громадян, відповідальності винних за їх порушення, відновлення порушених власних виборчих прав громадян, інших власних особистих прав та законних інтересів, пов'язаних з їх участю у виборчому процесі проникнуто чимало приписів національного виборчого законодавства. В цьому проявляється його демократичність, яке не тільки проголошує загальновизнані демократичні принципи формування представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, а й закріплює механізм оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів виборчого процесу та визначає належні форми їх відповідальності за виборчі правопорушення.

За висловом Венеційської комісії, наявність ефективної системи оскарження виборчих правопорушень виступає гарантією реальності приписів виборчого права, щоб норми виборчого права не були лише проголошеними словами на папері, а належали до процедурних гарантій дотримання основних принципів виборчого права [1].

Слід мати на увазі, що вибори є демократичним інструментом боротьби за владу, тому характеризуються підвищеною конфліктогенністю. Це відомо ще з античних часів. Так, Ховард Троксель

у своїй праці «Зловживання виборчим процесом у пізній Римській Республіці» відзначає багаточисленні порушення виборчих процедур та наголошує, що корупція процвітала у всіх політичних процесах того часу. Зокрема, він описує випадок, який трапився у 61 році до н.е., коли при перевірці виборчих бюлетенів було встановлено, що більшість із них заповнені однією рукою, відтак, зібравши вищевказані дані було ініційовано звернення до трибунів, щоб останні скасували результат виборів [2, с. 80].

Мали місце порушення виборчих прав і в Стародавній Греції [3, с. 163] і особливо такі порушення почали проявлятися в середні віки та протягом XIX-XX-XXI віків.

Як зазначається в літературі, суспільна довіра щодо виборчого процесу має фундаментальне значення для побудови, відновлення або підтримання демократії. З метою збереження такої довіри має бути забезпечений прозорий і доступний процес, за допомогою якого всі постраждалі сторони – без дискримінації – можуть подати позов і вимагати відшкодування за виборчі порушення [4, с. 34, 49].

О.В. Марцеляк також пише про це, зазначаючи, що вибори являють собою важливий інститут прямої демократії. При їх проведенні задіюються значні політичні сили, впливові політичні фігури, які виборюють Олімп влади і відповідно конфлікти між учасниками виборчих перегонів чи то з причини зіткнення інтересів різноманітних політичних груп (політична боротьба), чи то з причини порушення виборчого законодавства можливі практично на будь-якому етапі виборів. Ці конфлікти завжди викликають певний суспільний резонанс і неналежний механізм їх усунення спроможний призвести до девальвації уявлень українського суспільства щодо ефективності та демократичності механізму державної влади, форми правління та вітчизняної виборчої системи й виборчого права. Інший важливий аспект законодавчого забезпечення процедур оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються процесу виборів, ґрунтується на тому, що таке оскарження являє собою одну із складових гарантій виборчих прав та законних інтересів виборців й інших суб'єктів виборчого процесу від необґрунтованих посягань чи обмежень з боку інших учасників виборчих перегонів [5, с. 580].

Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) виокремлює сім ключових стандартів вирішення виборчих спорів, серед яких:

1. чітке та зрозуміле право на відшкодування за виборчі порушення;
2. чітко визначений режим виборчих стандартів і процедур;
3. неупереджений та компетентний арбітр;
4. система, яка в судовому порядку прискорює ухвалення рішень;
5. визначення тягара доведення та стандартів доказування;
6. наявність суттєвих та ефективних засобів правового захисту;
7. ефективне навчання стейкхолдерів [6].

Звідси можемо резюмувати, що оскарження порушених виборчих прав виборців та вирішення виборчих спорів має ґрунтуватися на чітко визначеній національній правовій базі, яка:

а) має чітко визначити виборчі права громадян, щоб дати їм можливість користуватися цими правами, включаючи усунення перешкод для їх рівного використання;

б) повинна передбачати ефективний механізм оскарження порушених виборчих прав громадян, що має охоплювати як інституції, наділені юрисдикцією щодо вирішення виборчих конфліктів і розгляду виборчих скарг громадян, так і чіткі процедури їх розгляду, що гарантують, рівність виборців у захисті їх прав, достатню прозорість оскарження порушених прав виборців та розгляду їх скарг;

в) бути визначеною заздалегідь, бути зрозумілою та чіткою, оскільки надто складні правила та процедури зазвичай створюють перешкоди для оскарження порушених виборчих прав громадян, розгляду таких їх скарг і надання засобів правового захисту, що в кінцевому рахунку впливає на довіру громадськості до виборчого процесу;

г) бути стабільною, що заздалегідь визначає правила оскарження порушень виборчих прав громадян і вирішення виборчих спорів;

ґ) має передбачати, що інституції, до компетенції яких входить розгляд виборчих скарг громадян, мають бути незалежними з відповідним статусом легітимності, а посадові особи, відповідальні за розгляд виборчих скарг, мають бути захищені від політичного тиску;

д) повинна регулювати оперативний розгляд скарг виборців збалансовано визначаючи при цьому справедливий процес розгляду скарг, забезпечуючи надання однакових процесуальних

прав усім сторонам, щоб кожна сторона мала можливість оскаржити всі аргументи та докази, наведені іншою стороною;

е) має передбачати підготовку осіб, відповідальних за різні аспекти виборів, з тим, щоб відповідні посадові особи були готові виконувати свої повноваження в рамках чинної нормативно-правової бази, а також для того, щоб стейкхолдери довіряли посадовцям, що виконують цей обов'язок, і самі належним чином володіли навиками у сфері оскарження порушення виборчих прав громадян та вирішення виборчих спорів.

Як зазначають фахівці, недоліки в підготовці та навчанні роблять систему вразливою у контексті участі кандидатів і виборців у процесі розгляду скарг (наприклад, подання погано сформульованих або погано обґрунтованих скарг чи наведення недостатніх доказів), а також можуть вплинути на висвітлення в ЗМІ та загальне сприйняття громадянами ефективності системи. Крім того, брак належної підготовки щодо процесу розгляду скарг може значно вплинути на здатність виборчих арбітрів виконувати свої обов'язки [4, с. 57].

Відзначимо, що в цілому вітчизняне виборче законодавство в цьому плані враховує вироблені міжнародною спільнотою стандарти оскарження порушених прав виборців і вирішення виборчих спорів. Зокрема, ст. 63 Виборчого кодексу України залежно від органу, уповноваженого розглядати та вирішувати виборчі спори, передбачає два шляхи оскарження рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються виборчого процесу:

1) адміністративний – коли суб'єктом розгляду виборчого спору є відповідна виборча комісія як орган адміністрування виборів, якій на підставі ст. 40 Конституції України, яка встановлює право на звернення (петицію) до органів влади, Закону України «Про звернення громадян» та Виборчого кодексу України подається скарга на рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються виборчого процесу;

2) судовий – де суб'єктом розгляду виборчого спору виступає відповідний адміністративний суд, який, відповідно до ст. 55 Конституції України, яка гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, розглядає у позовному порядку скаргу на виборчі правопорушення.

Як зазначає Н.В. Богашева, такий підхід традиційний для вітчизняного виборчого законодавства, який має своє конституційне обґрунтування, коли в основі адміністративного шляху оскарження лежить право на петицію до органів влади та посадових осіб, як зобов'язані розглянути звернення в межах власної компетенції та дати обґрунтовану відповідь (ст. 40 Конституції), а в основі судового оскарження лежать положення Основного Закону України про судовий захист прав і свобод людини й право кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів влади, посадових та службових осіб (ст. 55 Конституції) та про поширення юрисдикції судів на будь-який юридичний спір (ст. 124 Конституції) [7, с. 682].

Уточнимо, що об'єктом оскарження виступають виборчі права (власні виборчі права, інші власні особисті права та законні інтереси, пов'язані з участю у виборчому процесі), правовідносини та процедури, принципи виборчого права та демократія як цінність і засада конституційного ладу загалом. Суб'єктом такого оскарження виступають виборці (хоча можуть бути й інші учасники виборів - кандидати та партії, ЗМІ тощо), права, свободи та законні інтереси яких порушуються. Щодо адресата захисту, то ним можуть бути як і безпосередні учасники виборів (оскільки вибори є політичним і змагальним процесом, де законні інтереси різних суб'єктів є суперечливими), так і суб'єкти владних повноважень, які самостійного виборчого інтересу не мають, проте їхні рішення, дії і бездіяльність можуть впливати на виборчі правовідносини [4, с. 106].

Безумовно, що пріоритет при захисті виборцями власних виборчих прав, інших власних особистих прав та законних інтересів, пов'язаних з їх участю у виборчому процесі, відводиться судовому шляху оскарження рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються виборчого процесу.

Таким чином, як пише М.І. Смокович, вітчизняний законодавець надав пріоритет у вирішенні виборчих спорів і захисті прав виборців власних виборчих прав, інших власних особистих прав та законних інтересів, пов'язаних з участю у виборчому процесі, судам, а не адміністративним органам, як це мало місце в радянській системі і цим визнана перевага судової влади, основною функцією якої є здійснення правосуддя, у компетентності, справедливості та об'єктивності при розгляді виборчих спорів. Наведене свідчить про довіру суспільства до судів і визначило розвиток в нашій державі адміністративної юстиції [8, с. 472].

Практика судового оскарження виборчих спорів та захисту фундаментальних виборчих прав громадян в ХХІ ст. є найпоширенішою в демократичному світі. Це пов'язано з можливістю гарантувати вирішення виборчих спорів незалежними і неупередженими судовими органами і пояснюється тим, що, як пишуть дослідники, судові рішення є актами примусової реалізації нормативних приписів у сфері виборчих правовідносин і відображають управлінську волю держави у спірних правовідносинах і вони, на відміну від рішень виборчих комісій, ухвалюються іменем України та є обов'язковими до виконання на всій території України (у разі набрання законної сили), тому є більш стійкими. Їх перегляд можливий лише за особливими правилами через апеляційне оскарження (що значно складніше з юридичного боку, ніж перегляд рішення виборчої комісії вищою виборчою комісією), а виконання судових рішень забезпечується примусовою силою держави через органи державної виконавчої служби. У цьому сенсі розгляд виборчих спорів у судовому порядку має переваги над їх розглядом у виборчих комісіях [9, с. 617].

Окрім цього Венеційська комісія наполягає на тому, що процедура оскарження громадянами порушених виборчих прав повинна мати судовий характер з тим, щоб стороні, яка оскаржує, гарантувалося право такого розгляду, за якого будуть заслухані обидві сторони. Також ця комісія наголошує, що виборче законодавство повинно передбачати кінцевим органом вирішення виборчих спорів саме судові органи [10].

Світовий досвід свідчить, що судовими органами, які уповноважені приймати і розглядати виборчі скарги громадян, можуть виступати:

1. загальні суди (суди загальної юрисдикції);
2. адміністративні суди;
3. спеціалізовані виборчі суди (спеціальні суди з розгляду виборчих спорів).

В деяких країнах має місце практика розгляду скарг громадян на порушення їх виборчих прав конституційними судами чи конституційними радами, які часто виступають в якості квазісудових органів. Така модель вирішення виборчих спорів часто ще називають австрійською, оскільки вона була закладена Конституцією Австрії 1920 року, де Конституційний Суд наділений повноваженнями розглядати справи щодо оскарження виборів представницьких та інших виборчих органів (ст. 142) [11].

Є держави де використовується комбінований підхід до оскарження виборчих правопорушень як до органів конституційного контролю, так й інших судових інституцій. Наприклад, у Франції Конституційній раді надано право розглядати апеляції, пов'язані з президентськими виборами, а адміністративні суди уповноважені вирішувати виборчі спори в попередній інстанції. В Угорщині вирішення виборчих спорів здійснюють і Верховний Суд, і Конституційний Суд залежно від предмету спору. У Німеччині Конституційні Суди також уповноважені захищати виборчі права: Федеральний Конституційний Суд Німеччини – щодо виборів до Бундестагу та до Європейського парламенту, а відповідні Конституційні Суди земель – щодо виборів до ландтагів (земельних парламентів). Адміністративні суди мають повноваження лише щодо виборів до представницьких органів муніципалітетів [4, с. 190-191].

Або ж деякі країни, наприклад Сполучені Штати Америки передбачають змішану законодавчо-судову систему вирішення виборчих спорів, коли оскарження результатів федеральних виборів, проведення яких регулює та організовує влада штату, загалом поєднує слухання скарг у звичайному суді штату, який зазвичай є частиною судової гілки влади, з можливістю подальшого оскарження рішення до законодавчого органу – Палати Представників чи Сенату, який приймає остаточне рішення в справі (але після того, як Верховний Суд перегляне рішення суду штату, видавши судовий наказ про передання матеріалів справи для перегляду (writ of certiorari)). Крім того, Конгрес США володіє конституційними повноваженнями щодо підрахунку голосів на президентських виборах [4, с. 189].

Проте з усіх перерахованих інституцій найпоширенішою практикою вирішення виборчих спорів є розгляд виборчих скарг судами загальної юрисдикції, в тому числі й верховними судами, які залежно від країни можуть вирішувати виборчі спори як у першій інстанції, так і апеляційній.

Менш поширеними є моделі коли такі спори розглядаються адміністративними та спеціалізованими виборчими судами. Хоча тут треба враховувати той фактор, що адміністративні суди можуть формувати або окрему гілку судової влади з власним вищим судом, як це має місце у Чехії, де Вищий адміністративний суд, який уповноважений разом з іншими адміністративними судами розглядати виборчі спори, діє відокремлено від Верховного суду, або ж діяти в складі загальних

судів, як це має місце, наприклад в Україні. При цьому в нашій країні виборчі спори розглядаються в порядку адміністративного судочинства місцевими загальними судами як адміністративними, так і спеціалізованими адміністративними судами, включно з Верховним Судом, у складі якого діє Касаційний адміністративний суд.

Так само спеціалізовані виборчі суди (трибунали) можуть функціонувати як такі, що формують окрему гілку судової влади або функціонують у її складі. Зародження цих спеціалізованих судових інституцій відбулося на початку ХХ ст. у країнах Латинської Америки в Уругваї – Уругвайський виборчий суд (1924 р.) і Чилі – Чилійський виборчий кваліфікаційний суд (1925 р.). Надалі ці суди отримали своє визнання в другій половині ХХ ст. у таких країнах як Мексика, Коста-Ріка, Еквадор, Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Панама, Перу.

Зазвичай спеціалізовані виборчі суди не входять до жодної з трьох гілок влади та їх статус безпосередньо визначається Основним законом країни. Також виборчі трибунали, які діють у межах судової гілки влади, посідають окреме місце в ієрархічній структурі судів загальної юрисдикції і вони розглядаються як незалежні інституції від будь-якого вищого суду. Так, у Мексиці навіть Верховний Суд не має повноважень проводити подальші перегляди рішень виборчого трибуналу.

Ще одна особливість таких судів (трибуналів) полягає у тому, що деякі з них діють на постійній основі, принаймні коли йдеться про їхню останню інстанцію (вищий суд), однак інші є тимчасовими. Безумовно, що виключна спеціалізація цих інституцій щодо вирішення виборчих скарг громадян та всіх інших питань виборчої юрисдикції, коли вони функціонують на постійній основі, сприяє підвищенню професійної ефективності при вирішенні виборчих спорів. В той же час, не слід залишати поза увагою фінансовий чинник, коли вибори проводяться з певною періодичністю, а витрати на виборчі суди (трибунали) є постійними, що призводить до невинуватених витрат з державного бюджету. Тому ми погоджуємося з тими науковцями, які пишуть, що у суспільствах сталої демократії або в тих суспільствах, які традиційно не мають значних викликів виборчим процесам, існування постійних органів у періоди до та після виборів може бути невинуватеним.

Як зазначається в літературі, по суті за всіх моделей судового захисту прав виборців, у разі оскарження порушених виборчих прав громадян і вирішення виборчих спорів, їх розгляд відбувається незалежним, неупередженим і професійним шляхом чим забезпечуються справжні, вільні та демократичні вибори та досягаються цілі формування легітимних органів влади і забезпечується довіра до існуючої судової системи, особливо в демократіях, що розвиваються або консолідуються. Це дуже важливо, оскільки будь-яка недовіра до судової гілки влади, навіть уявна та невинуватена, підозра в її залежності та контрольованості з боку виконавчої влади чи провладної політичної партії можуть серйозно підірвати довіру до системи вирішення виборчих спорів і призвести до делегітимації виборчих представників і представницького органу загалом [4, с. 186-187].

Хоча дослідники цього питання справедливо зазначають, що при цьому повинен мати місце належний судовий контроль в країні, який має бути доступним. Доступність правосуддя – це певний стандарт, який відбиває вимоги справедливого та ефективного судового захисту, що конкретизуються в необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках і безперешкодності звернення будь-якої заінтересованої особи до суду [12, с. 12]. Або як пише О.М. Овчаренко, доступність правосуддя слід розглядати в тісному зв'язку з такими філософсько-правовими поняттями, як «справедливість». Доступність і справедливість – це стандарти, що втілюють напрацьований людством ідеальний образ судової влади. Прагнення до цього ідеалу має стати концептуальною основою організації та діяльності, а також подальшого реформування судової влади. Доступність правосуддя треба віднести до інституційних принципів, які стосуються організації та діяльності судової влади в цілому. Вони відіграють роль системоутворюючих чинників, які виражають сутність і призначення останньої, слугують фундаментом, на якому базуються устрій судової системи і процес вирішення юридично значущих справ, що належать до юрисдикції суду [13, с. 33].

В Україні має місце модель адміністративного судового оскарження порушених прав виборців. Ст. 64 Виборчого кодексу України зазначає, що виборець, як суб'єкт виборчого процесу може оскаржити до суду: рішення, дії, бездіяльність ЦВК, дії або бездіяльність члена ЦВК; рішення чи дії ОВК, ТВК та бездіяльність їх членів; дії чи бездіяльність кандидата; рішення чи дії партії (організації партії), громадського об'єднання, їх посадових осіб чи повноважних представників, що стосуються виборчого процесу, крім тих рішень чи дій, які відповідно до закону, статуту (по-

ложення) належать до їхньої внутрішньої діяльності або виключної компетенції; дії чи бездіяльність довіреної особи кандидата, уповноваженої особи партії (організації партії), офіційного спостерігача від кандидата, партії (організації партії) - суб'єкта відповідного виборчого процесу, громадської організації; рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, закладів та організацій, їх посадових та службових осіб, засобів масової інформації, інформаційних агентств, їх власників, посадових і службових осіб, творчих працівників [14].

При цьому зазначимо, що за предметом спору місцевим загальним судам як адміністративним судам підсудні адміністративні справи, пов'язані з виборчим процесом а саме щодо: оскарження рішень, дій чи бездіяльності дільничних виборчих комісій, членів цих комісій; уточнення списку виборців; оскарження дій чи бездіяльності засобів масової інформації, інформаційних агентств, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових і службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації та інформаційних агентств, що порушують законодавство про вибори; оскарження дій чи бездіяльності кандидата в депутати сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного голови, їхніх довірених осіб (п. 2 ч. 1 ст. 20 КАС України). Інші адміністративні справи, пов'язані з виборчим процесом, підсудні окружним адміністративним судам (ч. 2 ст. 20 КАС України). Зазначені загальні правила дублюють і доповнюють спеціальні норми щодо підсудності окремих категорій справ (ст.ст. 273, 274, 275, 276, 277 Кодексу адміністративного судочинства України).

Також зауважимо, що приписи ст. ст. 273 та 275 Кодексу адміністративного судочинства встановлюють обмеження щодо судового оскарження виборцем виборчого правопорушення тим, що виборець може звернутися зі скаргю виключно на захист власних (особистих) виборчих прав або законних інтересів щодо його участі у виборчому процесі, порушених, на його думку, рішенням, діями або бездіяльністю суб'єкта оскарження.

Саме адміністративне судочинство у виборчих справах здійснюється лише в порядку позовного провадження. Пленум Вищого адміністративного суду у своїй Постанові від 1 листопада 2013 року, зазначив, що не допускається розгляд справ у порядку скороченого провадження щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом, а за наявності підстав така справа може бути розглянута в порядку письмового провадження, але з урахуванням особливостей, визначених законом. Саме провадження в адміністративних справах за скаргами виборців характеризується певною послідовністю або стадійністю, яких у літературі виділяють чотири: в суді першої інстанції; апеляційне провадження; касаційне провадження; провадження за нововиявленими або виключними обставинами. Не характерним для виборчих справ є касаційне провадження. Провадження у виборчих справах за нововиявленими або виключними обставинами обмежене виборчим процесом [4, с. 270].

В цілому зазначимо, що вітчизняне законодавство щодо порядку оскарження порушених виборчих прав громадян і розгляду виборчих спорів судами доволі прогресувало з часу проголошення незалежності України і докорінно еволюціонувало з «примітивного» до такого, що відповідає міжнародним виборчим стандартам. Про це свідчить судова практика.

Зокрема, за результатами загальнодержавних виборів 2019 року та місцевих виборів 2020 року огляд судової практики демонструє, що справи щодо висування та реєстрації кандидатів були найбільш поширені після справ щодо уточнення списків виборців. Переважна більшість справ зазначеної категорії спорів стосувалася порушення вимог щодо: виборчих цензів (зокрема, щодо цензу осілості, мовного цензу тощо), сплати грошової застави, порядку висування кандидатів та ін. Також достатня кількість справ розглядалася судами щодо проведення передвиборної агітації, оскільки національне виборче законодавство передбачає значну кількість обмежень щодо форм, засобів, суб'єктів, строків, джерел фінансування, виготовлення матеріалів передвиборної агітації, а також щодо використання засобів масової інформації [15].

Хоча статистика свідчить, що станом на 31.12.2019 у Єдиному державному реєстрі судових рішень у категорії справ «Справи щодо виборчого процесу та референдуму, зокрема щодо виборів Президента України, з них уточнення списків виборців (з 01.01.2019)» відображається 9840 документів, з яких 4220 постанов та рішень; інформаційне забезпечення виборів 103 документи, з яких 30 постанов та рішень; висування та реєстрація кандидатів 155 документів, з яких 35 постанов та рішень; формування складу виборчої комісії 87 документів, з яких 23 постанов та рішень; проведення передвиборної агітації 70 документів, з яких 18 постанов та рішень.

Щодо позачергових виборів народних депутатів України станом на 31.12.2019 у Єдиному державному реєстрі судових рішень у категорії справ «Справи щодо виборчого процесу та референдуму, з них уточнення списків виборців (з 01.01.2019)» відображається 1555 документів, з яких 630 постанов та рішень; інформаційне забезпечення виборів 126 документів, з яких 30 постанов та рішень; висування та реєстрація кандидатів 557 документів, з яких 167 постанов та рішень; формування складу виборчої комісії 50 документів, з яких 10 постанов та рішень; проведення передвиборної агітації 117 документів, з яких 36 постанов та рішень; оскарження результатів виборів 633 документи, з яких 147 постанов та рішень [15].

У низці своїх рішень за результатами загальнодержавних виборів 2019 року Касаційний адміністративний суд України Верховного Суду послідовно критикував і негативно оцінював надмірно формальний підхід Центральної виборчої комісії до оцінки документів, поданих кандидатами для реєстрації, і наголосив, що такий формалізм створює необґрунтовані перешкоди для реалізації кандидатами їхнього пасивного виборчого права (наприклад, у справах № 855/161/19, № 855/230/19).

Відзначимо, що така позиція КАС України ВС у цих справах відповідає практиці Європейського Суду з прав людини («Краснов та Скуратов проти Російської Федерації» від 19 липня 2007 року): Європейський Суд визнав «надмірним формалізмом» оцінку з боку органів влади документа як такого, що відсутній, у разі, якщо в ньому не зазначено якусь назву або реквізит, замість того, аби визнати, що це є помилка (неточність).

Висновок. В цілому, як ми уже писали, національне виборче законодавство щодо питання судового оскарження громадянами порушення виборчих прав відповідає міжнародним виборчим стандартам. Хоча, на наш погляд, з метою зменшення таких оскаржень, а саме головне, кількості порушених власних виборчих прав, інших власних особистих прав та законних інтересів, пов'язаних з участю у виборчому процесі, українському законодавцю варто врахувати досвід окремих країн і запровадити практику призначення членами виборчих комісій діючих суддів або суддів у відставці. Їх участь у роботі дільничних, окружних, територіальних виборчих комісій, ЦВК сприятиме фаховому розгляду питань порядку денного відповідного органу адміністрування, професійному прийняттю по них рішенням. Це буде й відповідати пунктам 3.1.i, 3.1.iii, 3.1.iv Керівних принципів щодо виборів Кодексу належної практики у виборчих справах.

Окрім цього вважаємо, що вітчизняному законодавцю варто врахувати положення Керівних принципів щодо виборів Кодексу належної практики у виборчих справах в частині, що виборці, зареєстровані у певному виборчому окрузі, певної мінімальної кількості мають право на оскарження результатів виборів (пункт 3.3.f), та імплементувати їх у національне виборче законодавство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Венеційська комісія. Кодекс належної практики у виборчих справах (CDL AD (2002) 023rev2-cor), пункт II.3.3; пункт 92. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr).
2. Гончаренко В.Д. Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія. X: Видавничий дім «Ін Юрес», 2002. 714 с.
3. Шевчук В.А. Стандарти вирішення виборчих спорів: поняття та їх генезис. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 81: частина 1. 2024. С. 160-166. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/26.pdf>.
4. Вирішення виборчих спорів: підручник /Ю.Г. Барабаш, О.А. Губська, К. Еллена, В.С. Кобрин, Д.С. Ковриженко, О.О. Коцюруба, Б.С. Мохончук, П.В. Романюк, М.І. Цуркан, В.І. Чорненький; за заг. ред. Ю.Г. Барабаша. Київ: АК-ГРУП, 2023. 416 с.
5. Марцеляк О.В. Вибори народних депутатів України: історія, теорія, практика: навчальний посібник. Харків: ТОВ «ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС», 2008. 636 с.
6. Chad Vickery, ed., Guidelines for Understanding, Adjudicating, and Resolving Disputes in Elections (GUARDE), IFES, травень 2011 р. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/migrate/guarde_final_publication_0.pdf.
7. Виборчий кодекс України. Книга перша. Загальна частина. Науково-практичний коментар / за ред. Ю.Б. Ключковського. Київ: К.І.С., 2021. 768 с.

8. Смокович М.І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2014. 576 с.
9. Коментар Закону України «Про вибори народних депутатів України» /За заг. ред. А.І. Мартинюка. К.: Юридична думка, 2006. 717 с.
10. 16Th European Conference of Electoral Management Bodies «ELECTION DISPUTE RESOLUTION» 27-28 June 2019 Bratislava Castle, Slovak Republic. URL: <https://shorturl.at/giCF5>.
11. Конституція Австрійської Республіки. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/austria_constitut.html.
12. Бурій А., Васюта М., Таратула Р. Моніторинг доступності суду: рапорт з моніторингу. Львів: Регіональний громадський фонд «Право і Демократія», 2007. 81 с.
13. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації:: монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.
14. Виборчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
15. Мохончук Б., Романюк П., Цуркан М. Огляд судової практики з розгляду спорів щодо виборів та виборчих правопорушень в Україні: за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року /за ред. М. Цуркана. Київ: «АК-Group», 2020. 147 с. URL: https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/06/IFES_Posibnyk_Oglyad-sudovyh-praktyk_full_WEB_03062020.pdf.

Дата першого надходження рукопису до видання: 08.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 05.03.2026

© Шаповалов А.С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0